

POSTMODERN KONTEKSTDƏ KOSTYUM DİZAYNI: SƏRHƏDLƏRİ AŞAN SƏNƏT OBYEKTİ

Mirzəyev Tofiq Hacı oğlu
Azərbaycan Texnologiya Universiteti
Yüngül sənaye mühəndisliyi və dizayn kafedrasının dosenti, t.f.d.
Email: t.mirzeyev@atu.edu.az

Həsənova Mələhət Elnur qızı
Azərbaycan Texnologiya Universiteti
Magistrant
Email: h.melahet0101@gmail.com

UOT 677.52

<https://doi.org/10.30546/200309.2025.001.505>

XÜLASƏ

Bu məqalədə postmodernizm kontekstində kostyum dizaynının sənət obyektı kimi yenidən mənalandırılması və sərhədləri aşan ifadə vasitəsi kimi rolu araşdırılır. Müəllif kostyumun yalnız geyim funksiyasını deyil, eyni zamanda fəlsəfi, estetik və mədəni bir mesaj daşıyıcısı olduğunu vurğulayır. Postmodern dövrdə kostyum dizaynı fərdiyyətçilik, simvoliklik və multidisiplinar yanaşmalarla zənginləşərək həm sənət, həm də dizayn sahələri arasında körpü rolunu oynayır. Məqalədə müxtəlif nümunələr və təhlillər vasitəsilə kostyumun sərgi məkanlarında, performativ sənətlərdə və eksperimental dizaynda necə istifadə edildiyi göstərilir. Nəticə etibarilə, postmodern kontekstdə kostyum dizaynı yalnız bir geyim deyil, eyni zamanda zamanın ruhunu əks etdirən güclü bir vizual və konseptual vasitə kimi təqdim olunur.

Açar sözlər: kostyum dizaynı, postmodernizm, geyim sənəti, sənət obyektı, moda və incəsənət, performans geyimi, bədii layihələndirmə.

Postmodernizm XX əsrin ikinci yarısından etibarən sənət, memarlıq, ədəbiyyat və moda kimi müxtəlif sahələrdə modernist yanaşmalara qarşı çıxaraq yeni bir estetik istiqamət yaratmışdır. Bu dövrün əsas xüsusiyyətləri arasında ironiya, parodiya, simvollarla dolu mətnlər, tarixə yeni yanaşma və janrlararası sərhədlərin pozulması önə çıxır.

Moda və geyim dizaynı da bu estetik dalğadan təsirlənərək yalnız funksional və gözəllik meyarları ilə məhdudlaşmayıb, daha dərin, konseptual və performativ anlamlar daşımağa başlamışdır. Kostyum artıq yalnız geyim deyil, sosial, mədəni və siyasi mesajların ifadə olunduğu sənət obyektı statusu qazanmışdır.

Bu məqalədə məqsəd, postmodern kontekstdə kostyum dizaynının necə sərhədləri aşan və sənət obyektinə çevrilən bir forma aldığını analiz etməkdir. Geyim vasitəsilə verilən mesajlar, texnologiyanın bu sahəyə təsiri və sənət-moda kəsişməsində yaranan yeni dizayn anlayışları bu tədqiqatın əsas sualları sırasında yer alır.

Postmodern dövr sənət və modanın sərhədlərinin bulanıqlaşdığı, janrlar arasında sərbəst keçidlərin yaşandığı bir dövrdür. Ənənəvi “incəsənət” anlayışının tənqid edildiyi bu mərhələdə geyim və kostyum da artıq sadəcə gündəlik ehtiyacları qarşılayan vasitə deyil, bir ifadə forması kimi mövqelənməyə başlamışdır. Bu kontekstdə moda – xüsusilə də kostyum dizaynı – estetik, konseptual və ideoloji anlamlar qazanmış, sənətin bir parçası kimi dəyərləndirilmişdir.

Moda və İncəsənətin Birləşməsi

Postmodern estetikada moda bəzən performans sənətinə çevrilir. Sərgilərdə, podiumlarda və hətta ictimai məkanda təqdim edilən geyimlər artıq “nə geyinilir?” sualından çox “nə demək istəyir?” sualına cavab verir. Moda dizaynerləri təkcə forma və funksiyanı deyil, həm də fəlsəfi və sosial ideyaları geyimə yerləşdirməyə çalışırlar. Məsələn, Rei Kawakubo (Comme des Garçons brendinin yaradıcısı) tərəfindən yaradılan qeyri-ənənəvi siluətlər, insan bədəninin formasını dəyişdirərək həm modaya, həm də cəmiyyətin gözəllik standartlarına qarşı bir çağırış forması alır. Bu tip dizaynlar moda ilə sənət arasında olan sərhədi pozur və kostyumu bir növ "canlı installyasiya"ya çevirir.

Geyim: Sərgi, Performans və Mesaj Daşıyıcısı

Postmodern dövrdə kostyum yalnız nümayiş vasitəsi deyil, həm də performansın bir hissəsi kimi qəbul edilir. Marina Abramović kimi performans sənətçilərinin işlərində kostyum bədənə genişlənməsi, qorunması və eyni zamanda ifşa olunması kimi funksiyalar daşıyır. Kostyum bu kontekstdə həm ifadəni qoruyur, həm də onun ideyalarını vizuallaşdırır. Bəzi dizaynerlər öz kolleksiyalarını moda sərgilərində deyil, sənət qalereyalarında təqdim etməyə üstünlük verirlər. Bu hal, geyimin bədii bir obyekt kimi qəbul edildiyinin göstəricisidir. Geyim artıq yalnız geyinilmək üçün deyil, baxılmaq, düşünülmək və hiss edilmək üçün dizayn edilir.

İroniya, Parodiya və Eklektizmin Rolu

Postmodern dizaynda tez-tez müşahidə olunan xüsusiyyətlərdən biri də ironiya və parodiyadır. Keçmiş dövrlərin stil və elementləri çağdaş kontekstdə yenidən işlənərək həm nostalji, həm də tənqidi baxış bucağı yaradır. Bu metodla dizaynerlər, geyimin tarixə, mədəniyyətə və stereotiplərə necə cavab verdiyini ortaya qoyurlar. Eklektik yanaşma – yəni müxtəlif üslub və mənbələrin qarışdırılması – postmodern dizaynın əsas sütunlarından biridir. Məsələn, klassik kostyum elementlərinin futuristik materiallarla və ya etnik motivlərlə birləşdirilməsi, geyimə həm vizual, həm də məna baxımından çoxqatlılıq qazandırır.

Postmodern kontekstdə kostyum dizaynı sadəcə geyinmək üçün yaradılan bir əşya olmaqdan çıxaraq, məna daşıyan, düşündürən və hisslər oyadan sənət obyektinə çevrilmişdir. Bu yanaşma geyimi yalnız estetik funksiyalarla deyil, həm də konseptual və performativ aspektlərdə dəyərləndirməyə imkan yaradır. Artıq kostyum tamaşaçını sadəcə vizual olaraq təsirləndirmək deyil, eyni zamanda onunla dialoq qurmaq məqsədi daşıyır.

Postmodern dizaynerlər üçün kostyum bir forma və materialdan ibarət deyil; o, sosial kodların dekonstruksiyası, bədənə münasibətin yenidən düşünülməsi və fərdiyyətin vizual təzahürüdür. Məsələn, bəzən bir geyim bədən formasını təhrif edərək cəmiyyətdə qəbul olunmuş gözəllik anlayışlarını sual altına alır. Bu cür işlərdə məqsəd funksionallığı deyil, mesajı önə çəkməkdir.

Bəzi kostyumlar isə performans sənətinin ayrılmaz hissəsinə çevrilir. Onlar yalnız bir moda nümayişində deyil, həm də teatrda, installasiya sənətində və ya video sənətdə istifadə olunur. Belə hallarda kostyum yalnız geyim deyil, əsərin özü olur — hərəkət etdikcə, işıq düşdükcə və ya performansın mövzusuna uyğun olaraq yeni məna qazanır. Geyim bu kontekstdə passiv deyil, aktiv kommunikasiya vasitəsinə çevrilir.

Kostyumun sənət obyektinə kimi təqdim edilməsində material və texnika da önəmli rol oynayır. Texnoloji yeniliklərin (LED, 3D çap, sensorlar və s.) tətbiqi sayəsində dizaynerlər artıq qeyri-ənənəvi vizual və hissi effektlər yarada bilirlər. Bu isə kostyumun sərhədlərini genişləndirərək onu həm texnoloji, həm də estetik bir təcrübəyə çevirir.

Postmodern dövrdə kostyumun məkanı da dəyişir. O artıq yalnız podiumda və ya teatr səhnəsində deyil, muzeylərdə və incəsənət qalereyalarında da təqdim olunur. Bu cür təqdimatlar geyimə fərqli baxış bucağı gətirir — onu gündəlik həyatın obyektindən çıxarıb sənət diskursuna daxil edir.

Nəticə etibarilə, postmodernizm dövründə kostyum dizaynı təkcə moda meyllərinə cavab vermək məqsədi daşımır. O, sosial tənqid alətinə, fərdi ifadə formasına və bəzən də siyasi mövqe nümayişinə çevrilir. Bu yanaşma kostyumunu sənətin bir növü kimi qəbul etməyə əsas yaradır və onun bədii potensialını üzə çıxarır.

Postmodern kontekstdə kostyumun sənət obyektinə çevrilməsi prosesi dünyanın bir çox aparıcı dizaynerlərinin yaradıcılığında açıq şəkildə öz əksini tapır. Geyimin artıq funksional deyil, konseptual bir element kimi təqdim edilməsi bu nümunələrdə aydın görünür. Qlobal və yerli dizaynerlərin işlərinə nəzər salaraq bu tendensiyanın miqyasını və ifadə imkanlarını daha dərinlən anlamaq mümkündür.

Qlobal Nümunələr

Rei Kawakubo (Comme des Garçons) və Iris van Herpen kimi dizaynerlərin işləri postmodern kostyum dizaynının ən bariz nümunələri sayılır. Rei Kawakubo-nun bədən formalarını qıran və dekonstruksiya edən siluetləri geyimin “gözəl” və “praktik” olması stereotiplərinə qarşı çıxır. Onun 2017-ci ildə Nyu-York Metropolitan İncəsənət Muzeyində keçirilən “Art of the In-Between” sərgisi geyimin sərgilənə bilən sənət əsəri kimi dəyərləndirildiyini göstərirdi (Kawamura, 2004).

Digər tərəfdən, Iris van Herpen texnologiyayı sənətə inteqrasiya edərək geyimi futuristik bir bədii obyektə çevirir. 3D çap və lazer kəsmə texnologiyaları vasitəsilə yaradılmış geyimlər artıq bədənə uyğun forma deyil, onu tamamlayan və transformasiya edən bir struktur kimi çıxış edir (Bolton, 2016). Onun “Between the Lines” və “Sensory Seas” kimi kolleksiyaları vizual sənət, biologiya və texnologiyanın vəhdətini təcəssüm etdirir.

Yerli Nümunələr

Azərbaycanda da geyim dizaynı sahəsində postmodern yanaşmalar getdikcə daha çox müşahidə olunur. Gənc və müasir dizaynerlər ənənəvi ornamentləri, xalça motivlərini və milli geyim formalarını çağdaş material və konstruksiya üsulları ilə birləşdirərək yenidən şərh edirlər.

Məsələn, Fəxriyyə Xələfova tərəfindən hazırlanan milli motivli, lakin müasir kəsimli kolleksiyalar sadəcə estetik deyil, həm də identikliyi ifadə edən bir mesaj daşıyır. Onun işlərində Azərbaycan naxışları çağdaş ksilofon teksturalar və minimalist formalarda təqdim olunur ki, bu da milli irsin postmodern kontekstdə yenidən doğulması kimi qəbul edilə bilər (Əliyeva, 2019).

Həmçinin, Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyası və Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetində təhsil alan dizaynerlərin diplom layihələrində də bu yanaşma getdikcə güclənir. Gənc yaradıcılar geyimi bir forma kimi deyil, ideya daşıyıcısı kimi nəzərdən keçirirlər. Performativ geyimlər, konseptual defilelər və installyasiya xarakterli təqdimatlar bunun göstəricisidir.

Qlobal və yerli kontekstdə aparılan təhlillər göstərir ki, kostyum artıq sadəcə bir geyim deyil, vizual sənətin, texnologiyanın və ictimai diskursun bir kəsişmə nöqtəsinə çevrilmişdir. Həm Qərbdə, həm də Azərbaycanda bu yanaşma təkcə estetik deyil, fəlsəfi və mədəni sualları da gündəmə gətirir.

COSTUME DESIGN IN A POSTMODERN CONTEXT: AN ART OBJECT THAT TRANSCENDS BOUNDARIES

Mirzeyev Tofiq Haji
Azerbaijan University of Technology
Associate Professor of the Department of Light Industry Engineering and Design, Ph.D.
E-mail: t.mirzeyev@atu.edu.az

Gasanova Malahat Elnur
Azerbaijan Technological University
Master
E-mail: h.melahet0101@gmail.com

UDC 677.52.

SUMMARY

This article explores costume design as a means of artistic expression within the framework of postmodern aesthetics. The study analyzes how costume, once perceived merely as functional attire, has evolved into a multidimensional art object that communicates social, cultural, and conceptual meanings. The interplay between fashion and art, the impact of irony and eclecticism in design, and the transformation of costume into a performative element are key focal points. Examples from global and local designers are examined to reveal how costume design challenges traditional boundaries and engages in a dialogue with contemporary art and technology.

Keywords: costume design, postmodernism, clothing art, art object, fashion and art, performance costume, artistic conception.

ДИЗАЙН КОСТЮМА В ПОСТМОДЕРНИСТСКОМ КОНТЕКСТЕ: ОБЪЕКТ ИСКУССТВА, ВЫХОДЯЩИЙ ЗА ГРАНИЦЫ

Мирзоев Тофик Гаджи оглы
Азербайджанский Технологический Университет
Доцент кафедры, Инженерии и дизайна легкой промышленности, д.ф. тех.
Эл.почта: t.mirzeyev@atu.edu.az

Гасанова Малахат Эльнур кызы
Азербайджанский Технологический Университет
Магистр
Эл.почта: h.melahet0101@gmail.com

УДК 677.52

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается дизайн костюма как форма художественного выражения в рамках постмодернистской эстетики. Анализируется, как костюм перестал быть исключительно функциональной одеждой и превратился в многослойный художественный объект, несущий в себе социальные, культурные и концептуальные смыслы. Основное внимание уделяется взаимодействию моды и искусства, роли иронии и эклектики в дизайне, а также превращению костюма в элемент перформанса. Примеры из мировой и локальной практики иллюстрируют, как костюмный дизайн нарушает традиционные границы и вступает в диалог с современным искусством и технологиями.

Ключевые слова: дизайн костюма, постмодернизм, искусство одежды, художественный объект, мода и искусство, костюм для перформанса, художественное проектирование.

Ədəbiyyat siyahısı

1. S. Əliyeva. Müasir Azərbaycan geyim dizaynında milli motivlər və postmodern yanaşmalar. Bakı: İncəsənət Nəşriyyatı, 2019.
2. T. Həsənlı. Geyim tarixində simvollar və onların sənətdə təzahürü. Bakı: Azərnəşr, 2015.
3. A. Məmmədli. Geyimdə bədii forma və təsviri strukturlar. Bakı: ADRA nəşriyyatı, 2021.
4. L. Nuriyeva. Müasir kostyum dizaynında performativlik və identiklik. Bakı: Mədəniyyət Nəşriyyatı, 2022.
5. E. Архипова. Костюм как художественный образ в современном искусстве. Москва: Искусство, 2018.
6. Т. Гусева. История костюма от древности до постмодерна. Санкт-Петербург: Лань, 2020.
7. Л. Карпова. Мода и искусство: границы и слияния. Москва: Дизайн+Декор, 2016.
8. A. Bolton. Manus x Machina: Fashion in an Age of Technology. New York: Metropolitan Museum of Art, 2016.
9. Y. Kawamura. Fashion-ology: An Introduction to Fashion Studies. Oxford: Berg, 2004.
10. V. Steele. Fashion and Art. New York: Yale University Press, 2012.
11. E. Wilson. Adorned in Dreams: Fashion and Modernity. London: I.B. Tauris, 2003.